

Medeniyet-i Hazıra'nın Hücum Alanı Olarak 'Aile Hayatı' ve 'Kadın'

'Family Life and Women' As the Present
Civilization's Field of Combat

Halil İbrahim Şengün

Dicle Üniversitesi, Dr. Öğretim Üyesi

Özet

İfsat komiteleri tarafından Müslümanlara karşı yürütülen mücadeleler ahırzaman sürecinde toplumun farklı katmanlarında etkisini arttırarak devam ettirmektedir. Ailenin tüm fertlerine yönelik ciddi bir mücadele yürüten ve ahlaki yozlaşma konusunda çocukları, gençleri hedef alan yaklaşımlarından sonra bu komiteler, gündemlerine bu kez "kadın"ları aldı. "Kadın özgürlüğü", "kadınların toplumsal hayatta daha aktif yer alması gereğinin telkini", "kadınların çalışma hayatında yer almasının gereğinin empoze edilmesi" gibi konulara özellikle Müslümanlar yeterince reaksiyon gösteremedi. Bu çalışmada Bediüzzaman'ın fikirleri açısından ailenin önemi, kadının aile ve toplumdaki yeri gibi konular ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Aile, Kadın, Medeniyet-i Hazıra, Rol Çatışması.*

Abstract

Corruption Committees' struggles against Muslims continue to increase their influence on different layers of society in the end times of the world. After conducting a serious struggle plans against all members of the family by sequentially following one another, and after some approaches aiming at children and young people about moral degeneration; these committees took the women to their agendas. Muslims did not react sufficiently to issues such as "women's liberation", "indoctrination about the necessity for women to be more active in social life", "imposing the necessity of increased place of women in working life". In this study, the importance of the family and the place of women in the family and society with reference to Said Nursi's thoughts will be studied.

Keywords: *Family, Woman, Present Civilization, Role Conflict.*

“Her insanın
küçük bir dünyası,
belki küçük bir
cenneti dahi kendi
hanesidir”

1. Aile Hayatının Önemi

Cenab-ı Allah “Bekarlarınızı evlendirin” (Nur, 32) ayet-i celilesiyle evliliği emretmiştir. Emir ise farziet veya fazilet ifade eder (Gazali, 2012, s. 31). Evlilikle ilgili pek çok hadis bulunmakla beraber başlıcaları şu şekilde sıralanabilir: Öncelikle emir mahiyetinde olarak Resul-u Ekrem (asm) de “Nikah benim sünnetimdir. Benim sünnetimden yüz çeviren benden de yüz çevirmiş olur”, “Nikah benim sünnetimdir. Beni beğenen benim sünnete uysun”. (Canan, 2012, s. 190) Burada da Allah Resülü (asm) evlenmeyi ve aile hayatı kurmayı kendisini sevmenin şartı olarak öne sürmektedir. Bunların yanında “Dört şey peygamberin sünnetindedir: Utanmak, güzel koku sürmek, misvak kullanmak, evlenmek.” (Tirmizi, Nikah, 1; Hadislerle İslam, C.7, 2013, s.449). Resul-i Ekrem (asm)’in sünnet olarak aile hayatını ilk sıralarda tavsiye ettiği bu hadisten açıkça görülmektedir.

2. Evlilik Konusuna Bediüzzaman Said Nursi’nin Bakışı

“Bekarlık bikarların karıdır. Bakire, iki sülüs kadın, bir sülüs erkektir. Bekar, iki sülüs erkek, bir sülüs çocuktur. İzdivaç, tasfiye tehzip eder.” (Nursi, Eski Said Eserleri, 2010, s. 596) Bediüzzaman da bu sözü ile evlenmeyi tavsiye etmektedir. Evlenmemiş kadının üçte ikisinin kadın, üçte birinin erkek olduğunu; evlenmemiş erkeğin ise üçte ikisinin erkek, üçte birinin de çocuk olduğunu ifade etmektedir. Evlilikle beraber kadınlardaki erkeklik, erkeklerdeki çocukluk ortadan kalkarak kadın ve erkek asıl rolüne kavuşmuş olurlar. Bu çerçeveden bakıldığında evlilik, olası rol çatışmalarının da önüne geçerek fitri bir birlikteliği sağlar.

“Her insanın küçük bir dünyası, belki küçük bir cenneti dahi kendi hanesidir” (Nursi, Şualar, 2013, s. 365) sözü ile de Bediüzzaman, aile hayatını cennetin küçük bir şekline benzetmektedir. Hiç evlenmemiş bir birey olarak Bediüzzaman oldukça rasyonel, toplum tarafından da kabul gören gerçekleri yaklaşık bir asır önce ifade etmiştir. Zira, farklı zaman dilimlerinde yapılan mutluluk araştırmalarına göre evli insanlar bekâr insanlara göre daha mutludurlar. TÜİK’in 2017 yılı yaşam memnuniyeti araştırmasına göre önceki yıllara benzer olarak evlilerin %60,6’sı mutluyken, evli olmayanlarda bu oran %52,4 olarak tespit edilmiştir.

“Nev-i beşerin hayat-ı dünyeviyesinde en cemiyetli merkez ve en esaslı zemberek ve dünyevi saadet için bir cennet, bir melce bir tahassüngah ise aile hayatıdır.” (Nursi, Şualar, 2013, s. 298). Burada Bediüzzaman dünyada cennet hayatını kazanmanın aile hayatı ile mümkün olduğunu vurgulamakta ve ayrıca aile hayatını bir sığınak olarak değerlendirmektedir. Tarhan (2010), “Son Sığınak Aile” kitabında aile kurmanın hayati önemine vurgu yaparak Bediüzzaman’ın aile hayatına “tahassüngah” bakışını desteklemektedir.

“Evet insan, bir refikaya veya bir refike muhtaçtır ki, tarafeyn, aralarında, hayatlarına lazım olan şeyleri muavenet suretiyle yapabilsinler. Ve

rahmetten neş'et eden muhabbet iktizasıyla, yekdiğerinin zahmetlerini tahfif etsinler. Ve gamlı, kederli zamanlarını, ferah ve sürura tebdil edebilsinler. Zaten dünyada insanların tam ünsiyeti, ancak refikasıyla olur." (Nursi, İşarat'ül İ'caz, 2013, s. 330) Bu ifadeleriyle Bediüzzaman muavenet sırrının inkişafı açısından aile hayatının önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Eşlerin birbirlerine sıkıntılı zamanlarında yardımcı esirgememesi gerektiğini ifade ederek, zevc ve zevcenin birbirlerini tamamlayıcı rol üstlendiğini ifade etmektedir. Keza, Resul-u Ekrem (asm)'in "Kadın erkekle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yarıdır" (Ebu Davud, Taharet, 94; Hadislerle İslam, C. 2, 2013, s. 133) hadisiyle bu tamamlayıcı rolden bahsetmiştir. Ayrıca dünyaya tam ünsiyetin ancak aile hayatıyla mümkün olduğunu ifade eden Bediüzzaman'ın bu ifadelerini Türkiye ve dünyada başarılarıyla adından söz ettiren insanlar da tasdik etmektedir. Dünyaca ünlü yemek sipariş platformu Delivery Hero tarafından 2015 yılında 589 milyon dolara satın alınan "yemeksepeti.com"un kurucusu Nevzat Aydın, "şu anda bulunduğu kişi olmamı sağlayan en önemli etkenlerden biri şüphesiz ailemdir" ifadesiyle aile hayatının iş hayatındaki motivasyona önemli ölçüde katkı sağladığının altını çizmektedir (ODTÜ Genç Girişimciler Topluluğu, 2016: 157).

Aile hayatının bu kadar önemli görülmesinin yanında evlilikle ilgili Allah Resulüne nispet edilen bir sözde de "Bir zaman gelecek ki, kişi karısı ve çocukları yüzünden helak olacaktır, çünkü bunlar fakirliğini başına vuracak ve onu gayr-i meşru kazançlara ve işlere zorlayacaklardır." buyurduğu ifade edilmektedir. Ayrıca buna benzer başka bir hadiste de "Ey iman edenler! Eş ve evlatlarınızdan size düşmanlık edenler vardır; onlardan sakının." (Kur'an, Teğabün Suresi, 14). Burada evlilikle ilgili olarak dikkat edilmesi gereken hususların altı çizilmiştir. Dolayısıyla evlilik herkes için her zaman müsbet neticeler veremeyebilir.

3. Aile Hayatı İle İlgili Eşlere Düşen Görev ve Sorumluluklar

3.1. Erkeğin Görev ve Sorumlulukları

"Erkekler kadınlar üzerinde kavvamdır/gözetmendir. Çünkü Allah bazıları diğer bazılarından üstün kılmıştır (erkeler daha sabırlı, daha kuvvetli, daha cesaretli, duygusal tarafları daha az olduğu için, evin idaresi, sorumluluğu ona verilmiştir). Bir de ailenin geçimini temin etmek erkeğe aittir." (Kur'an, Nisa Suresi, 34) mealindeki ayette öncelikle idare, erkeğin eline verilmiştir. Kadının, ailesi için kendi malından bir şey harcamak zorunda olmadığına işaret edilmiştir.

Resul-i Ekrem (asm) "Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Âmir memurlarının çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibarıyla hepimiz çobansınız ve hepimiz idâre ettiklerinizden sorumlusunuz." (Buhârî, Cum'a 11, İstikrâz 20, İtk 17, 19, Vesâyâ 9, Nikâh 81, 90, Ahkâm 1; Müslim, İmâre

"Erkekler kadınlar üzerinde kavvamdır/gözetmendir. Çünkü Allah bazıları diğer bazılarından üstün kılmıştır (erkeler daha sabırlı, daha kuvvetli, daha cesaretli, duygusal tarafları daha az olduğu için, evin idaresi, sorumluluğu ona verilmiştir). Bir de ailenin geçimini temin etmek erkeğe aittir."

“Kişinin ev halkına yaptığı masraf, iyi niyetle olursa sadakadır; o hanımının ağzına kaldırdığı lokmadan dolayı da sevap alır.”

20. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, İmâre 1, 13; Tirmizî, Cihâd 27; Hadislerle İslam, C.4, 2013, s.392). Bu hadis ile Resul-i Ekrem (asm) efendimiz net olarak aile içinde vazife taksimi yapmış olup, erkeğin aile reisi olduğu, kadının da ev ve çocuklardan sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Böyle bir vazife taksimi, esasında kadının evin iç işlerinden sorumlu olacağına ipucunu vermektedir. Ayrıca, çocuk eğitiminden ve yetiştirilmesinden de sorumlu kişinin büyük ölçüde anne olduğu ifade edilmektedir.

“Kişinin ev halkına yaptığı masraf, iyi niyetle olursa sadakadır; o hanımının ağzına kaldırdığı lokmadan dolayı da sevap alır.” Ayrıca, “Sevabı en çok olan masraf kişinin eş ve çocukları için yaptığı masraftır” (Müslim; Müttetekun aleyh; Hadislerle İslam, C.2, 2013, s.496). İslam’da kadına değer verilmediğini iddia edenlere karşı bu hadis oldukça açık bir cevap niteliğindedir. Bu hadislerden anlaşılacağı üzere erkek eş ve çocuklarının nafakalarını temin etmek durumundadır.

Marifetname adlı eserinde İbrahim Hakkı Hazretleri, erkeğin hanımıyla kurması gereken münasebetin sınırlarını şöyle sıralamıştır (İbrahim Hakkı Hz., 1981, s. 809):

- Hanımına iyi huylu olmalıdır.
- Onunla rıfk ve yumuşaklıkla sohbet ve ülfet edip, tatlı ve hilm ile söylemelidir. Nitekim hadis-i şerifte: “İnsanların hayırlısı, ehline hayırlı ve faydalı olan kimsedir” buyuruldu.
- Eve girince, hanımına selam verip halini sormalıdır.
- Neşeli görünce saçlarını okşayıp tatlı sözlerle bûs etmelidir.
- Üzüntülü bulunca, ona, çok sevdiğini söylemelidir. Şefkatle gönlünü almalı, tatlı konuşmalıdır.
- Ehlinin hatırını, işe yarar sözlerle almalıdır. Zira o evinde mahbûs, başkasından meyus (ümitsiz) ve kendisiyle menûs olan dert ortağı, gam gidericisi, iş ortağı, oyuncuğu, tarlasıdır.
- Çocukların terbiyesinde ehline yardım etmelidir. Çünkü çocuk anasına gece gündüz feryad ü figan ile, bir zaman istirahat vermez, amansız alacaklıdır. Ona yardım edene, mevlası yardım eder.
- Ehline kendi giydiği kumaş gibi elbise giydirmelidir.
- Kendi yediğinden yedirmelidir. İmkânı varsa nafakasını geniş tutmalıdır. Ehlinin meskenini elbisesini ve nafakasını boynuna vacip bilmelidir.
- Ehlini hiç dövmeyip, dünya işlerindeki kusurlarından ötürü sövmemeli, kötü söylememelidir.
- Ehlinin din işlerindeki kusurları için bir günden çok küsmemelidir.
- Rıfk ile onu idare etmelidir.

- Ehlinin kötü huyları baş gösterince, kabahati kendinde bulup, ben iyi olsaydım, o da iyi olurdu demelidir.
- Ehli kızınca susmalıdır. Erkek susunca, hanımı pişman olup, özür diler. Çünkü o zayıf yaradılışlıdır. Susunca mağlub olur.
- Ehli güzel huylu olup, her hizmetini seve seve yapmaya başlayınca, ona dua, Hakka şükür ve sena etmelidir. Çünkü erkeğe uygun bir hanım, şükürüne dikkat edilemeyen bir nimettir.
- Ehline öyle davranmalıdır ki, hanımı, kocam beni, herkesten çok seviyor bilmelidir.
- Evin idaresi ve geçimi hususunda ehliyle meşveret edip, ona danışmalı, diğer büyük işlerini ona anlatıp üzmemelidir.
- Ehlinin günah olmayan kusurlarını ve hareketlerini görmezlikten ve bilmezlikten gelmelidir.
- Ehlinin gizli hallerini ve ayıplarını herkesten saklamalıdır.
- Ehli ile şakalaşıp, latife ve çeşitli oyunlar yapmalıdır. Nitekim Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) ezvâc-ı mutahharasıyla oynar, onlara karşı insanların en zarifi olurdu. Hatta bir defa Hazret-i Aişe (radıyallahu anha) ile yarış ettiklerinde, Hazret-i Aişe geçti. Sonra bir daha yarış yaptıklarında Resûlullah geçti. Çünkü erkeğin hanımı ile oynaması boş ve luzumsuz değildir. Belki doğrudur ve taattir.
- Ehlini kalabalık insanların bulunduğu yerlerde oturtmamalıdır. Böylece namahrem görüp, onlara meyl etmez.
- Ehline Kur'an-ı Kerim okumasını, farzları ve dinin edeblerini öğretmelidir.
- Ehline çok süslü ve değerli elbise giydirmemeli, ta ki böylece süslerini göstermek için dışarı çıkıp, caka satmasın ve evinin hanımı olsun.
- Ehlinen izinsiz sefere, belki hacca gitmemelidir.
- Ehline üzüntülerini, sıkıntılarını, düşmanlarını, borçlarını söylememelidir.
- Ehline yüzüne ve arkasında hayır dua edip, beddua etmemelidir. Zira gece ve gündüz onun hizmetindedir. Ekmek pişiricisi, yemek yapıcısı, çamaşırı dikicisi ve yıkayıcısı, evinin ve malının koruyucusudur. Belki enîsi, munisi, yâri ve niğâridir.

Ehline yüzüne ve arkasında hayır dua edip, beddua etmemelidir. Zira gece ve gündüz onun hizmetindedir. Ekmek pişiricisi, yemek yapıcısı, çamaşırı dikicisi ve yıkayıcısı, evinin ve malının koruyucusudur. Belki enîsi, munisi, yâri ve niğâridir.

Yukarıda sayılan maddeler incelendiğinde Kur'an ve Hadis ekseninde erkeğe yüklenen görevler noktasında bir çok önemli değerlendirmenin yapıldığı ifade edilebilir. Günümüzde eşler arası iletişim çatışmaları büyüyüp bazen boşanmayı beraberinde getirebilmektedir. Yumuşak huylu ve anlayışlı olması gereken, empati kurması gereken bir erkeğin görevlerini sıralayan İbrahim Hakkı, erkeğin asla müstebit bir rol üstlenmemesi gerektiğini ifade

*Eşi için
süslenmektir.
Irz ve malını
gece gündüz
korumaktır. Yani
kendi namahreme
görünmeyip,
ondan izinsiz bir
kimseye nesnesini
vermemektir.*

etmektedir. Bu da Peygamberî ahlakın bir gereği olarak görülmelidir. Ayrıca eşine ilim öğretmek hususunda erkeğin bir anlamda eşinin öğretmeni olması gerektiğinden bahsedilmiştir. Bu da erkeklerin daha bilgili olması gereğini ortaya koyacaktır. Eş seçiminde bu konuya dikkat edilmesi aile hayatının sağlıklı devamı için önemlidir.

İbrahim Hakkı Hz.lerine göre kadının kocasıyla münasebetlerinde dikkat etmesi gereken hususlardan bazıları şöyle sıralanmıştır (İbrahim Hakkı Hz., 1981, s.811):

Kadının eşiyile sohbetinin adap ve erkanından bazıları şunlardır.

- Eşi içeri geldiğinde, ona ayağa kalkmaktır.
- Eşini güler yüzle karşılamaktır.
- Eşine “merhaba” demektir.
- Eşinin paltosunu almaktır.
- Eşine her emrinde itaatli ve boyun eğici olmaktır.
- Eşinin yatağından kaçmamaktır.
- Eşinden izinsiz evinden bir yere gitmemektir.
- Eşi çağırdığında ona teslim etmektir. Bunu geri bırakmamaktır.
- Eşinin elbisesini temizlemektir.
- Eşinin aş ve ekmeğini pişirmektir.
- Eşinden izinsiz oruç tutmamaktır.
- Eşine mal ve güzelliğiyle başa kakmamaktır.
- Eşine giyim ve yeme işinde bir gam getirmemektir.
- Eşinin sesinden fazla sesini yükseltmemektir.
- Eşine eziyetle canına yetirmemektir.
- Eşinin yanında ve gıyabında ona dua ve sena kılmaktır.
- Eşi için süslenmektir. Irz ve malını gece gündüz korumaktır. Yani kendi namahreme görünmeyip, ondan izinsiz bir kimseye nesnesini vermemektir.

İbrahim Hakkı Hz.leri kadının görevlerini sıralarken de yukarıdaki esasları ortaya koymuştur. Buna göre kadın kocasının idaresinde olduğunu, meşru daire çerçevesinde itaat etmek durumunda olduğunu ifade etmektedir. Kadın, eşinden izin almadan dışarı çıkmamalı, onun sesinden fazla sesini yükseltmemeli, ondan izinsiz bir şeyi başkasına vermemelidir. Bu sınırlar aynı zamanda kadının fitrat sınırları olarak görülebilir. Bir nafile ibadeti dahi beyinin iznine tabi kılması da bu çerçeveden okunabilir. Postmodern algı ve feminizmin refleksi ile hareket eden bir kısım kadınlara göre bu

şartlar ağır gelebilmekle beraber, kadınların fitraten zayıf (Buhari, Hayz:6; Müslim, İman:132) olmaları bunu gerektirir. Kadının erkek otoritesi tanımaması fitrat ve rol çatışmasını doğurur. Rol çatışması da iletişim zafiyetleri doğurabilecektir. Kadın ve erkeğin en fitri ve adil iş bölümü, görüldüğü üzere İslami sınırlar çerçevesindedir.

İbrahim Hakkı Hazretlerinin Kur'an ve hadis kaynaklı yukarıdaki ifadelerinden yola çıkarak kadın ve erkeğin aile ve toplum içindeki rolleri rahatlıkla anlaşılabilir. Bediüzzaman'a göre de "Kadın müdir-i dahili olmak haysiyetiyle kocasının bütün malını, evladını ve her şeyini muhafaza" (Nursi, Lemalar, 2013, s. 458) rolünü üstlenmektedir. Bu rol çatışmasının yaşanmasında şüphesiz ahırzaman dinamikleri, bir kısım erkeklerdeki müstebit ruh, bazı kadınlarda yer alan görenek belası, özellikle de sosyal medya önemli ölçüde etkili olmuştur. Kadınlarda hilkaten etkilenim erkeklerden daha fazla olduğundan çevredeki gelişme ve değişimler onları rahatlıkla etkileyebilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında kadınların erkekler ile eşit olduğunu iddia edip erkeklerin rollerine göz diken kadınların sayısı hızla artmaktadır. Bilimsel kongrelerde "feminizm" rahatlıkla savunulurken, tamamen modernist pencereyle adalet algısından yoksun bir değerlendirme ile kadınlar postmodern köleliğe sürüklendirilmektedir.

4. Kadın ve Aileyi Bekleyen Tehlikeler

Bediüzzaman Said Nursî evlenmemiş olmasına rağmen evlilik ve aile hakkında yerinde ve vizyoner bir bakış açısı sergilemiştir. Özellikle eşler arası ilişkilerin nasıl olması gerektiği konusunda ailelere destek olan profesyonellerin fikirleri de Bediüzzaman'ın fikirlerini referans alarak çözüm sunmaktadırlar. Sadece profesyonellerin fikirleri değil, bilimsel yayınlar ve istatistikî araştırmalar da Bediüzzaman'ın ifadelerini desteklemektedir. Ayrıca, hazır medeniyet'in kadın ve aile üzerindeki çeşitli oyunlarını yaklaşık yüz sene öncesinden öngörebilmiştir. Kadın ve aile üzerinde oynanan oyunlar ahırzaman sürecinde "tesettür", "veraset", "kadın özgürlüğü ve kadınların iş hayatında yer alması", "iktisatsızlık ve görenek belası" gibi konular özeline şekillenmektedir.

4.1. Veraset Meselesi

Bediüzzaman "Muhakemesiz medeniyet, Kur'an kadına sülüs verdiği için ayeti tenkit eder. Halbuki hayat-ı ictimaiyede ekser ahkam ekseriyet itibarıyla bir kadın, kendisini himaye edecek birisini bulur. Erkek ise ona yük olacak ve nafakasını ona bırakacak birisiyle teşrik-i mesai etmeye mecbur olur. İşte bu surette, bir kadın pederinden yarısını alsa, kocası noksaniyetini temin eder. Erkek pederinden iki parça alsa, bir parçasını tezevvüç ettiği kadının idaresine verecek; kız kardeşine müsavi gelir. İşte, adalet-i Kur'âniye böyle iktiza eder, böyle hükmetmiştir." (25. Söz, 1.şule) Bu sözden hareketle kadınlara erkeğin yarısı kadar miras hakkının verilmesi adalet olduğu anlaşılacaktır. Yüzeysel bakıldığında kadına eşit paylaşım

Kadının erkek otoritesi tanınmaması fitrat ve rol çatışmasını doğurur. Rol çatışması da iletişim zafiyetleri doğurabilecektir. Kadın ve erkeğin en fitri ve adil iş bölümü, görüldüğü üzere İslami sınırlar çerçevesindedir.

*“Ey Peygamber!
Hanımlarına,
kızlarına ve
müminlerin
hanımlarına
söyle, dışarı
çıkarken üstlerine
cilbablarını
alsınlar.
Bu, onların
tanınmasını ve
bundan dolayı
incitilmemelerini
sağlar. Allah,
Gafûrdur,
Rahîmdir.”*

yapılmadığı iddia edilse de kadının ekonomik olarak geçiminden erkek sorumlu olacağından oldukça adaletli bir paylaşım olduğu görülecektir. Günümüzde birçok erkek ve kız kardeş mirasta eşit hakkı aldıkları için araları açılmaktadır. Erkek kardeş, kız kardeşinin babasının servetinin yarısını alıp başkalarına yedirmesine çoğu kez rıza göstermemektedir (Dikmen, 1981, s. 207). Bunun yanında mirasın İslam hukukuna göre kadın ve erkeğe eşit dağıtıldığı durumlar da olabilmektedir. Geride miras bırakarak ölen kişinin kız veya erkek çocuğu bulunduğu anne ve babası eşit olarak miras alırlar (Kur’ân, Nisa Suresi, 11). Dolayısıyla kadınları ikinci plana atan bir yaklaşım değil de adalet-i mahzayı öngören evrensel bir yaklaşımla Kur’ân bu konuda son noktayı koymuştur.

4.2. Tesettürsüzlük veya “Modern Tesettür”

Ahırzaman sürecinin dindarlar üzerindeki tahribatı çok çeşitli yöntemlerle uygulanagelmıştır. Tesettür konusu özellikle bu tahribatın önemli bir parçası olmuştur. Bediüzzaman’ın 1934 yılında Isparta’da telif ettiği 24. Lem’a’da dikkat çektiği tesettür konusu Avrupa’dan gelen itirazlara karşı yazılıp, On Yedinci Lem’a’nın bir meselesi olarak kaydedilen ve sonra Yirmi Dördüncü Lem’a ismini alan Tesettür Risâlesi olarak isimlendirilmiştir. Bundan dolayı Eskişehir Ağır Ceza Mahkemesinin 19 Ağustos 1935 tarihinde verdiği bir sene hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu karara itiraz eden Bediüzzaman Hazretleri, “Ben hukukumu, kanun dairesinde istiyorum. Kanun namına kanunsuzluk edenleri, cinayetle itham ediyorum.” demiş ve bu cezanın bir “at hırsızına” veya “bir kız kaçıracısı”na lâayık olduğunu belirterek, kendisinin ya beraatına veya idamına veyahut yüz bir sene hapse mahkûmiyetine hükmedilmesini istemiştir (Nursi, Tarihçe-i Hayat, 2013, s. 410). Bediüzzaman’ın özellikle sadece Tesettür Risalesinden hüküm giymiş olması, tesettür konusunun hasımlarınca ne denli önemsenmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Kur’an-ı Kerim’de “Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin hanımlarına söyle, dışarı çıkarken üstlerine cilbablarını alsınlar. Bu, onların tanınmasını ve bundan dolayı incitilmemelerini sağlar. Allah, Gafûrdur, Rahîmdir.” (Kur’ân, Ahzab, 59. Ayet) ayetinde kat’i olarak emredilen tesettüre karşı özellikle son yüz yıldır açık bir mücadele başlatılmıştır.

Tesettür özelinden hareketle, esasında yeni devletin inşasında kadınların konumlanacağı yer belirlenmekteydi. Bediüzzaman, İslam akidelerine zıt bir gidişatın olacağını öngörerek Hanımlar Rehberi’nde hanımlara tavsiyede bulunmakla beraber toplum genlerinde yapılmak istenen değişiklikler hakkında ipuçları vermekteydi. Bediüzzaman’ın tesettürsüzlük, kadınların toplumda etkin rol alması, veraset meselesi, iktisatsızlık, dünyevileşme, geçimsizlik gibi konularda 1935’lerin Türkiye’sinden bugünü okuyabilme başarısını gösterdiği rahatlıkla ifade edilebilir.

Yakın zamana kadar baş örtüsü, Türkiye’de siyasî bir simge olarak algılandı ve bu gerekçeyle kamu kurumlarında yasaklandı. Günümüze

gelindiğinde ise kamu kurumlarında serbest olan başörtüsünün, şekil itibarıyla İslami olup olmadığı tartışılan bir konu olmuştur. Artık, başörtüsü zaman zaman moda aracı olarak kullanılmakta, reklamlara konu olmakta, dünyevi bazı hedefler için araçsallaştırılabilmektedir. Başörtüsü modasıyla ilgili olarak, 2016 senesinde, New York Moda haftasında ilk olarak baş örtülü defile düzenlendi. Aynı yıl İstanbul Haydarpaşa Garında Modest Fashion Week isimli organizasyonda muhafazakar giysilerin gösterimi yapıldı. Buna benzer gelişmelerin ışığında seküler ahlakın kadınları getirdiği yeri özetleyici olması açısından Kaplan (www.yenisafak.com) “başörtüsü mücadelesini kazandık ama tesettürü kaybettik” ifadesiyle tepkisini ifade etmiştir. Konu hakkında Ongun (2010), “*Dindar camiadan bir ailenin düğününü deyim. Örtülü kadının çeşitliliğinde sınır yok. Başını gayet güzel örten ama dizinin altında etek giyen, çorap giymeden ultra topuklu ayakkabılarla arz-ı endam eden ya da yine başını sımsıkı örten ama kırmızı parlak ojeler ve ruj süren... O kadar çok örtülü ve farklı kadın var ki. Hatta başını çok güzel örten ama hiç namaz kılmayan kadınlar da var. Başını yine sımsıkı örtüp, erkek bir kuaföre saçını taratan da mevcut. Peki dindar erkek bu kadınlar hakkında ne düşünüyor? Bu kadar çeşitlilikte kadını beğenen bu kadar çeşitlilikte de dindar erkek var. Bu kadınların hiçbiri yalnız değil. Başörtülü kız bir bankta sabilde öpüşüyor; ama onu öpen, ona eş dindarlık anlayışında bir erkek de var. Yani ortada tek taraflı bir durum yok.*” şeklinde durumu özetlemiştir. Dolayısıyla imtihan sadece kadınlar için değil, onların bu yaklaşımına ayak uyduran erkekler için de söz konusudur. Bu çerçeveden bakıldığında “Onlar, dünya hayatını ahirete tercih ederler. Allah’ın yolundan alıkoyarlar ve onu çarpıtmak isterler (veya onda çarpıklık ararlar). İşte onlar, uzak bir sapıklık içindedirler” (Kur’ân, İbrahim Suresi, 3) ayetine muhatap olmanın ahirzaman Müslümanları için daha fazla gündemde yer teşkil ettiği ifade edilebilir.

4.3. Kadın Özgürlüğü ve Kadınların İş Hayatında Yer Alması

Kadınlar ile ilgili olarak “Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah’a ve Resûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” (Kur’ân, Ahzab Suresi, 33) ayetinin yanında “Oturun da evlerinizde okunan âyâtullahı ve hikmeti anın, şübhe yok ki Allah, lâtif, habîr bulunuyor.” (Kur’ân, Ahzab Suresi, 34) ayetiyle de Cenab-ı Allah kadınlar için en uygun yer olarak evlerini göstermektedir. Oysa bazı kadınlar modernist bakış açısıyla kadının çalışmasına karşı çıkılmasını kadını ‘eve tıkma’ olarak isimlendirmektedir. Durum, İslami camia açısından da farklı değildir. Bu konuda Beyyine suresi 7. ayeti referans gösterilerek kadının üretimde yer almasının ilahi emir olduğunu iddia eden azımsanmayacak kadar kişi olduğu görülmektedir. Oysa bu üretimin profesyonel iş hayatı ile ilişkilendirilmesi durumunda konu hakkındaki diğer ayet ve hadislerle çelişme ihtimali doğacaktır. Zira, Resul-u Ekrem (asm)’in de evin iç işlerini kızı Hz.

Cenab-ı Allah kadınlar için en uygun yer olarak evlerini göstermektedir. Oysa bazı kadınlar modernist bakış açısıyla kadının çalışmasına karşı çıkılmasını kadını ‘eve tıkma’ olarak isimlendirmektedir.

*Şu medenî beşerin
hırçınlaşmış
ruhunda, şu
suretler denilen
küçük cenazelerin,
mütebessim
meyyitlerin rolleri
pek azimdir; Hem
müthiştir tesiri.”*

Fatıma'ya, dış işlerini ise damadı Hz. Ali'ye yüklemiş olması (İbn Ebî Şeybe, Musannef, X/165 No: 9118; XIII/284, No: 16355; Bilmen, Hukuk-i İslamiyye, II/484) fitri bir iş bölümünün sınırlarını belirlemiştir. İş hayatında kadın ile ev hayatındaki kadının rolleri oldukça farklı ve bazen paradoksal bir ilişkiyi gerektirmektedir. Bu da rol çatışmasını beraberinde getirmektedir. Nitekim evde duygusal olmak gerekiyorken, iş hayatı da çoğu kez rasyonel olmayı gerekli kılmaktadır.

Bediüzzaman “Mim”siz medeniyet, taife-i nisayı yuvalardan uçurmuş, hürmetleri de kırmış, mebzul metaı yapmış. Şer'-i İslâm onları

Rahmeten davet eder eski yuvalarına. Hürmetleri orada; rahatları evlerde, hayat-ı ailede. Temizlik ziynetleri;

Haşmetleri hüsn-ü hulk, lûtuf ve cemali ismet, hüsn-ü kemali şefkat, eğlencesi evlâdı. Bunca esbab-ı ifsad, demir sebat kararı

Lâzımdır, tâ dayansın. Bir meclis-i ihvanda güzel karı girdikçe, riya ile rekabet, hased ile hodgâmlık debretir damarları.

Yatmış olan hevesat birden bire uyanır. Taife-i nisada serbestî inkişafı, sebep olmuş beşerde ahlâk-ı seyyienin birden bire inkişafı.

Şu medenî beşerin hırçınlaşmış ruhunda, şu suretler denilen küçük cenazelerin, mütebessim meyyitlerin rolleri pek azimdir; Hem müthiştir tesiri.” (Nursi, Sözlür, 2013, s. 1183) demektedir.

Bediüzzaman'ın bu ifadelerinden kadın için en uygun yerin evi olduğu anlaşılmaktadır. Gerek dindar gerekse dindar olmayan bazı bireyler “Kadına çalışma hürriyetinin verilmeyişi”ni onu “eve tıkma” olarak değerlendirebilmektedir. Yukarıda açık bir şekilde Bediüzzaman Hz.leri mimsiz medeniyetin kadınları yuvalarından kaçırdığını, İslam şeriatının da kadınları yuvalarına çağırdığını ifade ederek kadın hürriyeti hareketinin beşerde kötü ahlakın yayılması için önemli bir sebep olduğunu ifade etmektedir. 1937 yılında kadınların iş gücüne katılım oranı %18 (Makal, 2001) iken 2017 Aralık Ayı'nda oran %33 (www.tuik.gov.tr) olarak tespit edilmiştir. Kadınların çalışma hayatına dahil olması konusunda bir kısım Müslümanların hassas davranmadıkları bir vakıadır. Kadınların çalışmasının iş hayatı için verimli neticeler doğurmayacağı itirafında bulunan ehl-i dünya işverenlerine karşın, bazı Nur talebelerinin dahi zaman zaman yayın organları ile kadının çalışma hayatında yer alması gerektiğini ifade etmesi bir paradoks gibi gözükmektedir. Üçler ve Kızılkaya (2014) yapmış oldukları çalışmada Türkiye'de kadın istihdam sayısındaki artış boşanmayı pozitif yönde etkilerken, doğurganlığı negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla kadının iş hayatına girmesi sadece boşanmaları arttırmakla kalmayıp bununla beraber doğurganlığı da azaltacaktır. Bu bakımdan evliliğin en önemli sebebi olarak bilinen neslin devamı gerçekleşmeyecektir. Bediüzzaman kadınlar ile ilgili bu konuyu ele aldığı tarihlerde bir tehlikeye dikkat çekerek önemli bir hatırlatma yapmaktadır. Bediüzzaman; “Her iki deccal,

Yahudi'nin İslam ve Hristiyan aleyhinde şiddetli bir intikam besleyen gizli komitesinin muavenetini ve kadın hürriyetlerinin perdesi altındaki dehşetli bir diğer komitenin yardımını hatta İslam deccali masonların komitelerini aldatıp müzaheretlerini kazandıklarından dehşetli bir iktidar zannedilir.” (Nursi, Şualar, 2013, s. 938) ifadesiyle kadın hürriyeti adı altında ki aile fikrini öldüren fikirlerin deccaliyet fikri olarak görülmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

4.4. İktisatsızlık ve Görenek Belası

Cenab-ı Hakkın, “Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma ki herkes tarafından ayıplanan, kaybettiklerine hasret çeken bir hale düşmeye-sin” (Kur’ân, İsrâ suresi, 29) ayeti tüketim alışkanlığımızı yönetmemiz için emirdir. Bununla beraber Kur’ân-ı Kerim’de, geçen “Yiğit, için, fakat israf etmeyin” (Kur’ân, Araf Suresi, 31) ayetini, Bediüzzaman yorumlarken “İktisada kati emir ve israfı da açıkça yasaklayarak mühim bir ders-i hikmet veriyor” (Nursi, Lemalar, 2013, s. 353) ifadesini kullanmıştır. Modern insanların ihtiyaçlarını alışkanlık ve özentî veya görenek ile dörtten yirmilere çıkararak zalim medeniyetin böyle kötüye kullanmaları, israfları ve hevesleri coşurmanın sonucunda insanı fakirleştirdiğini ve insanlığı zulme ve haram kazanmalara teşvik ettiğini ifade eden Nursi, bu durumu şu şekilde özetlemiştir: “Bedevilikte beşer üç dört şeye muhtaç oluyordu. O üç dört hâcatını tedarik etmeyen, on adette ancak ikisiydi. Şimdiki garp medeniyet-i zâlîme-i hazırası, su-i istimâlat ve isrâfat ve hevesâtı tehyic ve havâic-i gayr-ı zaruriyeyi, zaruri hâcatlar hükmüne getirip görenek ve tiryakilik cihetiyle, şimdiki o medenî insanın tam muhtaç olduğu dört hâcatı yerine, yirmi şeye bu zamanda muhtaç oluyor. O yirmi hâcatı tam helal bir tarzda tedarik edecek, yirmiden ancak ikisi olabilir; on sekizi muhtaç hükmünde kalır. Demek, bu medeniyet-i hâzıra insanı çok fakir ediyor. O ihtiyaç cihetinde beşeri zulme, başka haram kazanmaya sevk etmiş” (Nursi, Emirdağ Lahikası, 2007: 649).

Bediüzzaman Said Nursi'nin tespitleriyle sefih medeniyet insanlığı fakirleştirmekte, zulümlere ve haram kazançlara sevk etmekte, bazen onur ve haysiyetini de satmasına sebebiyet vermektedir. Batı medeniyetinin sınırsız ve bilinçsiz tüketimi teşvik ederek, israf kültürünü dünyaya yayması, insanlığın değerlerini israf etmesi sonucunda krizleri doğurmuştur. Keza, yaşanan son küresel kriz, esasında otoritelerce kapitalizmin krizi olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda işletmeler satış arttırıcı çalışmalar yerine kurumsal sosyal sorumluluk çabalarına ağırlık vermeye başlamışlardır. Artık bireysel tatminden ziyade toplumun tatmin olması önem arz etmekte, çünkü gelecek nesillerin hayatı gerek sağlık gerekse de doğal çevre açısından ciddi tehlikeye girmektedir. Medeniyet-i hâzıranın bireysel yaşam için sunduğu öngörü artık çökmüş ‘ene’ ‘nahnüye’ tebdil olunmak zorunda kalmıştır. Nursi'nin “Kimin himmeti milleti ise o tek başına bir millettir.” (Nursi, Eski Said Dönemi Eserleri, 2009: 353) sözü esasında o yıllarda sosyal sorumluluğa vurgu yaptığını açıkça göstermektedir.

*Bediüzzaman
Said Nursi'nin
tespitleriyle
sefih medeniyet
insanlığı
fakirleştirmekte,
zulümlere ve
haram kazançlara
sevk etmekte,
bazen onur
ve haysiyetini
de satmasına
sebebiyet
vermektedir.*

Ailelerin bu görenek belasından ciddi yara aldıkları bir gerçektir. Nitekim borç ile konut ve araç satışı son yıllarda önemli ölçüde arttı. İslami hassasiyeti olan insanların bile bu konuda yeterli duyarlılık göstermediği görülmektedir.

Ailelerin bu görenek belasından ciddi yara aldıkları bir gerçektir. Nitekim borç ile konut ve araç satışı son yıllarda önemli ölçüde arttı. İslami hassasiyeti olan insanların bile bu konuda yeterli duyarlılık göstermediği görülmektedir. Yuvalar kurulurken borçla kurulmakta, borçlar ödenemeyince de aile içi çatışmalar vuku bulabilmektedir. Nihayetinde de boşanma hadiseleri hızla artış göstermekte olup, bireysel ve sosyal hayat ciddi yara almaktadır.

Günümüz küresel dünyanın bir gündemi olan iktisatsızlık konusu asr-ı saadette de İ'la hadisesi ile gündeme gelmiştir. Resulullah (asm), hanımlarından bu sebeple 1 ay uzak kalmıştır. Şöyle ki; Hicret'in 9. Senesinde İslam nuru bütün haşmetiyle Arabistan yarım adasını kucaklamıştı. Hz. Resulullah'ın elinde artık birçok maddi imkan bulunmaktaydı. İslam devletinin serveti çoğalmış olup maddi durumlar oldukça düzelmişti. Tüm bu imkanlara rağmen Hz. Resulullah sade hayatından ayrılmıyor, mütevazı yaşayışına devam ediyor, lüks ve debdebeye asla hayatında yer vermiyordu. Fakat ezvac-ı tahirat, kadınlığın fitratındaki ziynet ve dünya malına karşı meylî saikiyle dünyanın refah ve bolluğundan, giyim kuşam ve ziyetinde, bol nimetler içinde yaşamaktan nasiplenmek istiyorlardı. Bu taleplerini zaman zaman dile getirmelerine rağmen Resulullah (asm) hanımlarının da kendisi gibi sade yaşamalarını arzu ediyordu. Ayrıca Hz. Zeynep ve Hz. Aişe arasında nedense bir rekabet vardı (Suruç, 2015, s. 748). Bu rekabete diğer hanımları da dâhil olup taraf tutmaktaydılar. Peygamberimiz (asm) bu duruma ve onların toplu olarak dünyevi isteklerinden dolayı üzülüp fazlasıyla rahatsız oldu. Dünya hayatının nazarındaki ehemmiyetsizliğini anlatmak, hanımlarına bir ders vermek, aynı zamanda aralarındaki kıskançlığa bir derece mani olmak için bir ay onlardan uzak durmak üzerine yemin etti. Ardından Meşrebe adında bir çardakta bir ay süre ile hanımlarından uzak durdu. İ'la olarak fıkhîta erkeğin hanımına yaklaşmamaya yemin etmesi olarak yer alan bu hadisenin ardından Resulullah (asm) evine döndü. Sonrasında şu ayet-i kerime nazil olmuştur:

“Ey Nebiy-i Zîşan! Zevcelerine de ki: Eğer siz dünya hayatını ve ziyetini murad ederseniz, gelin ben sizin razı olacağınız şekil üzere boşanma bedellerini vereyim de hepinizi güzellikle salıvereyim! Ve eğer, siz Allah'ı, Resulunü ve ahiret yurdunu murad ederseniz, Allah'ı ve Resulunü razı etmiş olursunuz. Zira, sizden Allah'ın rızasını dünya meta'ı üzerine tercih ederek ihsan edenlere, Allah büyük ecir hazırlamıştır.” (Kur'ân, Ahzab Suresi, 28,29)

Bu ayetin inzali üzerine başta Hz. Aişe olmak üzere diğer ezvac-ı tahirat Resul-i Ekrem (asm)'e biat ederek sadakatlerini ispat etmişlerdir (Suruç, 2015, s. 752).

SONUÇ

İslam kardeşliği önce enfüsi alemde sonra afaki alemde tesis edilmelidir. Öncelikle bireyler kendileriyle, sonra en yakınındaki anne, baba, eş ve

çocuklarıyla barışık olmalıdır. Daha sonra tüm Müslümanlar ile ve hatta ehl-i kitap ile ittihad gündeme gelmelidir. Bediüzzaman Said Nursî, aile konusuna ayrı bir önem atfetmiştir. Ailedeki bireylerin rolleri, anne-baba hakkı, tesettür, kadın özgürlüğü gibi konularda Bediüzzaman'ın önemli tespitlerini görmek mümkündür. Bu çalışmada da Kur'an ve Hadislerin yanında Bediüzzaman'ın Risale-i Nur Külliyyatında aile hakkındaki tespitleri değerlendirilmiştir. Bu çerçevede iletişim çatışmalarının, aile içi geçimsizliğin çözülmesinde mutlak surette İslami kaidelerin referans alınması gerektiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda konu hakkında şu öneriler sıralanabilir:

-Topluma rol model olması gereken Nur talebelerinin aile konusunu önemli şekilde gündemlerine almaları gerekmektedir. Yayın organlarında modernist akımların fikirlerini empoze etmekten çekinmelidir.

-Hükümet'in çalışan kadınlar için tanıdığı imtiyazları en az ev hanımlarına da tanınması gerekmektedir. Bunun aile içi iletişim ve çocukların eğitiminde önemli bir etken olduğu unutulmamalıdır.

-Kadınları toplumsal hayata özellikle çekmek suretiyle evlerinden korparmaya çalışan çeşitli STK'lara karşı İslami çevrelerin teyakkuzda olmaları gerekmektedir.

-Ailenin kendi öz kaynakları ile hayatını idame ettirmesine önem gösterilmelidir. Modern katedral olarak da isimlendirilen AVM kültüründen uzaklaşarak kanaatin bitmez tükenmez bir hazine olduğu gerçeğini tüm aile fertlerinin benimsemesi gerekmektedir.

-Kadın ve erkeğe eşit oranda miras hakkı tanınması; kardeş kavgalarına sebebiyet vermesi sebebiyle Kur'an'a göre yeniden yorumlanmalıdır.

-Aile üyelerinin rolleri belirlenirken Kur'an ve Sünnet esas alınmalıdır.

-Kadın özgürlüğü hareketi altında gerçekleştirilen bir çok proje, gerçekte kadın özgürlüklerini kısıtlayan, kadının fitratıyla bağdaşmayan, beşerde kötü ahlakın yayılmasına sebep olan sinsî bir projedir.

-Bediüzzaman, mimsiz medeniyetin kadınları yuvalarından kaçırdığını; şeriatın da kadınları yuvalarına çağırdığını açıkça belirtmektedir. Kadınları yuvalarından çıkararak mimsiz medeniyeti sosyalistlikten daha tehlikeli gören Bediüzzaman Said Nursî'nin (Eski Said Dönemi Eserleri, 2009, s. 632) koyduğu şerhe bakıldığında İslami kesimlerin kadınların çalışma hayatına katılımı konusunu tekrar değerlendirmeleri zorunluluk arz edecektir.

KAYNAKÇA

Bilmen, Ö.N. (İbn Ebî Şeybe, Musannef, X/165 No: 9118; XIII/284, No: 16355; Hukuk-i İslamiyye, II/484)

Canan, İ. (2012). Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, Tercüme ve Şerhi (Cilt 18). Ankara: Erek Matbaası.

Dikmen, M. (1981). İslamda Kadın Hakları. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

Diyanet İşleri Başkanlığı, (2013). Hadislerle İslam (Cilt 7). Ankara: Semih Ofset.

*İslam kardeşliği
önce enfüsi
alemden sonra
afaki alemde
tesis edilmelidir.
Öncelikle bireyler
kendileriyle, sonra
en yakınındaki
anne, baba, eş
ve çocuklarıyla
barışık olmalıdır.*

-
- Hz., İbrahim Hakkı (1981). Marifetname. (O. S. Meyan, Çev.) İstanbul: Veli Yayınları.
- İmam-ı Gazali, (2012). İhya'ü Ulum'id-din. (V. Duran, Çev.) İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Makal, A. Türkiye'de 1950-1965 Döneminde Ücretli Kadın Emeğine İlişkin Gelmeler. AÜSBF Dergisi, 56(2), 117-155.
- Nursi, B. S. (2007). Bediüzzaman Said Nursî Tarihçe Hayatı. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2007). Emirdağ Lahikası.
- Nursi, B. S. (2007). Mektubat. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2009). Eski Said Dönemi Eserleri. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2013). Lemalar. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2013). Sözler. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2013). Şualar. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2013). Tarihçe-i Hayat. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2013). İşarat'ül İcaz. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Ongun, S. (2010). Başörtülü kadınlar anlattı: türbanlı erkekler. İstanbul: Destek Yayınları.
- ODTÜ Genç Girişimciler Topluluğu, (2016). Girişimcilik Öyküleri. Ankara: Elma Yayınları.
- Suruç, S. (2015). Kainatın Efendisi Peygamberimiz'in Hayatı. İstanbul: Nesil Yayıncılık.
- Tarhan, N. (2010). Son Sığınak Aile. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Üçler, G., & Kızılkaya, O. (2014). Kadın İstihdamının Boşanma Ve Doğurganlık Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bölgesel Panel Veri Analizi . ASOS Journal, 2(2), 28-43.
- www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27590 Erişim Tarihi: 02.03.2018
- <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusufkaplan/baortusu-mucadelesini-kazandik-ama-tesetturu-kaybettik-20290482016> Erişim Tarihi: 22.02.2018
- <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27692> Erişim Tarihi: 25.02.2018

